

## Élő tanúságtevők

A történelmi tárgyilagosság és az emberileg érthető szubjektivitás múltbeli emlékeket jelenít meg, hogy ne legyen emlékeinktől üres a jövő. Különösen értékes azoknak a beszámolója, akikre rátapostak ugyan, de Isten kiszabadította őket a pufajkások gumicsizmáinak a recéi alól, mert ők illetékes és méltó tanúi egy hozzájuk és a társadalom egészéhez méltatlan kornak. Előadónak, memoáírónak tilos arra törekedniük, hogy hallgatóiktól, olvasóiktól valamilyen erkölcsi érdemrendet csikarjanak ki, s hogy az eltelt idő talapzatára önmaguk magasztosított szobrát tegyék. Magamra nézve csak azt mondhatom: amit tettem, nem hőstett volt, csupán bátorság, ami velem történt, nem áldozathozatal volt, csupán kényszerített lemondás a szabadságról.

Közvetlenül a változások előtti időben egy – akkor szamizdatiratnak nevezhető – levelet írtam, ami később jelent meg, *Isten markából nő ki a jövő* címmel.<sup>1</sup> Ez a metafora nálam afféle utólagos okoskodás volt, de voltak olyanok, akik éppen a börtön jövőtlenségéből gondolkoztak így, akik már ott, akkor felismerték Istennek történelemformáló jó akaratát.

Előadásom első részében azokra emlékezem, akik Erdélyben a református egyházhoz közvetlenül kapcsolódtak: mint lekipásztorok, teológiai tanárok és hallgatók vagy egyházi tisztségviselők. Majd saját börtöntapasztalataimról próbálok tárgyyszerűen, de nem személymentesen beszélni.

I. Politikai horderejét és a büntetések súlyosságát tekintve, először a *Dobai-pert* kell megemlítenem, amelynek vádlottjai közül Varga László, László Dezső és Dobri János református lekipásztorok voltak, maga Dobai István pedig egyházkerületi főgondnok. Erdélyi értelmiségiekből álló csoport az erdélyi magyarság kérdését megoldandó tervet dolgozott ki, amelyet memorandum formájában az ENSZ-hez, a román és a magyar kormányhoz készültek továbbítani. Négy megoldás között kellett választaniuk, s Erdély felosztása mellett döntöttek, átgondolva a lakosságcsere lehetőségét.<sup>2</sup> Dobaiék 1955-től kezdve neves közéleti személyiségeknek a véleményét gyűjtötték, főpásztorokét, mint Márton Áron, Ravasz László, László Dezső, írókét, mint Szabédi László, Németh László, Kodolányi János, Tamási Áron, még baloldali politikusokét is, mint Demény Dezső filozófus, Jordáki Lajos szociáldemokrata beállítottságú egyetemi tanár. Az '56-os események sürgették a véglegesítést, és 1957 márciusára készen volt a szöveg.<sup>3</sup> Dobai Gyulafehérvárról, a Márton Áronnal történt megbeszélésről érkezett haza, amikor a kolozsvári állomáson letartóztatták. A perben mindnyájan öntudatosan elismerték a vádat. A hatalom a köztudat felé nem akart nagy nyilvánosságot, a vádlottakat azonban keményen sújtotta: Dobai István és Varga László életfogytiglani börtönre ítélték.

---

<sup>1</sup> *Lehet – nem lehet?* Sajtó alá rendezte Cseke Péter. Mentor 1995. 171–181.

<sup>2</sup> A másik három lehetőség: Románián belüli autonómia, Erdély Magyarországhoz történő visszacsatolása és önálló erdélyi államiség.

<sup>3</sup> *1956 erdélyi mártírjai. III. A Dobai-csoport.* Sajtó alá rendezte Tófalvi Zoltán. Marosvásárhely, 2009.

tönbüntetést kapott, Komáromi József és Kertész Gábor 25 évet, a többiek (Nagy József, Bereczky András, Gazda Ferenc, László Dezső és Dobri János) 15 és 3 év közöttit.<sup>4</sup> Nagy József és Kertész Gábor a börtönben meghalt.<sup>5</sup>

1944 kora őszén a szovjet hadvezetőség 12 partizánt dobott le ejtőernyővel Érmihályfalva vidékén, 11 orosz és egy magyart, Maléter Pált. Az oroszokat kivégezték, Malétert az érmihályfalvi református lelkipásztor, *Sass Kálmán* bújtatta. Maléter 1948-ban levélben ezt megköszönte, amit a perben Sass ellen használtak fel. Előzőleg, 1938-ban az erős testalkatú és ugyanolyan erős jellemű Sasst a román hatóságok lázítással vádolták, kitoloncolták az országból, s csak Erdély hazatérte után foglalhatta el régi parókiáját. 1957. február 17-én tartóztatták le újra, s a 2000 oldalnyi vádirat szerint 31 érmihályfalvi lakos beszerzésével fegyveres lázadást készített elő azzal a céllal, hogy Erdélyt elszakítsa Romániától. Vele együtt tartóztatták le Balaskó Vilmos lelkipásztort és Hollós István egykori hadbíró. Mindhármukat halálra ítélték, Balaskó ítéletét életfogytiglani börtönre változtatták, Sasst és Hollóst 1958. december 2-án Szamosújváron kivégezték. Utódaik sírhelyüket nem találták meg.

A hatalom koholt vádakát szerkesztett olyan lelkipásztorok esetében, akik intenzív lelkészi szolgálatot végeztek, akiknek prédikációi tömegeket mozgattak meg. Ezeket méltán nevezhetjük karizmatikus személyiségeknek. Ilyen volt *Csiba Kálmán*, a későbbi püspök, akit hamis vád alapján, az állam elleni felforgató tevékenységért ítélték el 10 év szigorított börtönre. *Fény a rácsokon* c. dokumentumregényében<sup>6</sup> idéz egy, a vádiratban olvasható, a korra jellemző mondatot: „...jöllehet, még semmit sem tett, de mindenre hajlandó lett volna”. Nem abba öszült bele, hogy alá kellett írnia az őt terhelő hazug nyilatkozatot, hanem abba, nehogy ártson egyik lelkészársának. Nagy hatású, prédikációival gyülekezeteket megmozgató, tudós lelkipásztor volt *Horváth László*. A tárgyalás napjának reggelén ügyvédje értesítette, hogy 10 év büntetésre számíthat. Egy pár óra múlva holtan találták meg cellájában. Ma sem tudja senki, hova temették el.

1956 októberétől kezdve, *kolozsvári teológusokat* és az azelőtt egy-két évvel végzeteket fokozott éberséggel figyelték. Elég volt egy kitűzött gyászszalag, egy átvitt értelemben a forradalomra utaló vers, hogy a hatalom lecsapjon rájuk. Közülük Soós Ferencre halálbüntetést mértek, amit később életfogytiglanira változtattak. A többiek hét és tíz év közötti ítéletet kaptak: Adorjáni Dezső, Fülöp Dénes, Péter Miklós és a „hatok”, Csatlós Csaba, Elekes István, Márton Attila, Miklós István, Nagy Endre és Székely Lajos.

1948-ban a román állam minden egyesületet, szövetséget betiltott, s a rendelet nem csupán a politikai jellegűekre vonatkozott. A 20. század első évtizedében elindult ébredési mozgalom hatására Erdélyben is megalakult a *CE-Bethánia* egyesület, amely önvizsgálatra, lelki megújulásra serkentette az egész református egyházat. Tagjai nem-

---

<sup>4</sup> Az ítélet hivatalos szövegét idézi a *Magyar '56* c. gyűjteményes kötet. Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága, Budapest 1996, II. k., 135. Később Tófalvi Zoltán szerkesztésében megjelent *A Dobai csoport* kiadvány.

<sup>5</sup> Varga László szóbeli közlése szerint, megölték.

<sup>6</sup> *Fény a rácsokon (Börtönévek vallomása)*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1993.

egyszer az aulikus egyházvezetők felé is prófétai küldetést éreztek. A Partiumban megalkult csoport tagjai, Visky Ferenc lelkipásztor lelki-szellemi irányításával, havonként találkoztak, áhítatokat és tudományos teológiai előadásokat tartottak. A *Bilincseket és börtönt is*<sup>7</sup> c. könyv számol be meghurcoltatásukról. A csoport 20 tagját 1958 tavaszán rendszert felforgató váddal, 7–22 év szigorú börtönbüntetésre ítélték. Köztük 7 lelkipásztor volt: Dézsi Zoltán (20 év), Fekete János (10 év), Karczagi Sándor (20 év), Lőrincz János (7 év), Szilágyi Sándor (20 év), Szőke László (15 év), Visky Ferenc (22 év). Ők húszan, fogságuk előtt és az alatt, méltó utódai voltak Péter apostolnak, vállalva a bizonyágtevés következményeit: „Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek”. (ApCsel 5,29) Ezek családját kényszerlakhelyre száműzték, gyermekeiket nem vették fel egyetemekre.

**II.** Eddig is többször próbáltam összerakni börtönéveim töredékeit, s most, 60 év távlatából ismét megteszem. Egykori, rendszer elleni szervezkedésünk és a 2 év 1 hónapi fogságunk elsősorban nem a saját lelkiismeretem mérlegén, és nem is csupán a társadalomén van, hanem az igazságos és kegyelmes Úrnak ítélőszéke előtt.

1951–52-re a társadalmi elégedetlenség a mi szívünkben és agyunkban is felgyűlt, s megtettük azt, amit megtenni a felnőtteknek túl kockázatos volt. 18 középiskolás érezte, hogy tenni kell valamit, s megalakított egy Ifjúsági Kommunistaellenes Szervezetet (IKESZ). Sok-sok évvel később világosan láttuk, hogy nagy igényű terveink meghaladták lehetőségeinket, de a „gondolj merészet és nagyot” miatt nem kell szégyellnünk magunkat. Igaz, hogy nem robbantottunk vasútvonalat, amelyen a Szovjetunióból fegyvert szállítottak Magyarországra, igaz, hogy semmi esélye nem volt, hogy ideológiailag megszervezzük az erdélyi magyarságot (csak egypáran beszélgettünk arról, hogy ha szervezetünk eléri céljait, átalakulunk Magyar Nemzeti Felszabadító Szervezetté), de 1952. április 30-án éjjel mintegy 2000 röpcédulát szórtunk szét Kolozsvár utcáin, tettünk be postaládákba. Szövegükre szó szerint emlékszem: „Emberek! Harcoljatok a vörös kutyák ellen, akik romba döntik családaitokat és elviszik a nép legjobb fiait.” Az utóbbi megfogalmazás abból (is) érthető, hogy ez év tavaszán több értelmiségit hurcoltak el, akik tárgyalás nélkül, ún. adminisztratív büntetést kaptak. Románia ünnepére, augusztus 23-ra is készültek röpcédulák, de két nappal azelőtt mindnyájunkat letartóztattak. A szekuritátén két hónapig vallattak, majd a tárgyalásig a Honvéd utcai börtönben tartottak. 1953 márciusában a Nagyvárad Katonai Törvényszék 3-tól 8 évig terjedő büntetést rótt reánk. Három vád hangzott el: a rendszer megdöntésére irányuló szervezkedés, röpiratok terjesztése, csendháborítás (a röpcédulák szétszórásánál hangszerek voltak nálunk). Két év és egy hónap után amnesztiát kaptunk, 1954. szeptember 7-én szabadultunk. Büntetésünket börtönökben és fogolytáborokban töltöttük le: Nagyenyeden, Szamosújváron, Zsilaván, Misleában (a három leány), a békási erőműnél és a Duna–Fekete-tengeri csatornánál. Én magam ez utóbbi helyen dolgoztam vagonlerakásnál, majd kőbányában. Utánunk, a következő évben

---

<sup>7</sup> *Bilincseket és börtönt is*. Koinónia Kiadó. Kolozsvár é. n.

még egy pár fiatal tartóztattak le, akik semmit sem tettek, csupán tudtak szerveztünkéről.

Istennek legyen hála, mindnyájan testi és lelki épségben kerültünk haza. Úgy vélem, sorstársaim is egyetértenek velem abban, hogy tettünknek és következményének nagyrészt pozitív hozadékai vannak. Előadásom végén ezeket foglalom össze röviden.

Szervezkedésünket lehet ifjú kalandvágyként értékelni, s bizonyára ilyen hév is fűtött. De: köztudottá, jelzésértékűvé vált, nemcsak szüleink körében, de Kolozsváron sok más helyen, s állítólag a Szabad Európa Rádió is megemlékezett rólunk. Akkor még nem tudtuk és nem így láttuk, de ma már öntudatosan mondjuk, hogy Erdélyben mi voltunk az első kommunistaellenes szervezet. Ennek a kornak a történészei igazolják ezt, de az is lehet, hogy ellentmondanak.

Már szabadulásom után közvetlenül megfogalmaztam, s azóta megerősödött bennem: fogságom idején váltam felnőtt emberré. Zsilaván láttam, hogy a cellában két miniszter összeverekedik, mert nem tudják egymás között elosztani a félkilós napi kenyéradagot. (Gondolom, nem igazságügyi és hadügyminiszteri tárcát töltöttek be egykor.) A kolozsvári börtönben a szemben levő cellából zsoltaréneklés szűrődött ki, láncsörgés kíséretében – két halálraítélt várta a kivégzést. Ez az „összhang” a mai napig visszhangzik bennem. El akartátok lopni Erdélyt – ilyen és hasonló gúnyos vagy provokatív megjegyzéseket kellett eltűnünk másképp gondolkozó fogolytársaink részéről.

Együttérzéssel mondták rólunk akkor, talán még ma is így vélekednek, hogy „szegényeket ártatlanul ítélték el”. Ezt mindig is visszautasítottam, mert én igenis ártottam egy, az emberiségre és népünkre ártalmas rendszernek. Ezért nem tartottam soknak a rám szabott öt évet.

Nyugodt lelkiismerettel mondom – közvetlenül a szabadulásom után is mondtam –, hogy hálás vagyok az Úristennek a letöltött két évért, második fogságomért is, amely csupán egy hónapig tartott, s azért a hét hónapért, amelyet munkaszolgálatos katonaként, mint már felszentelt lekipásztor töltöttem le. Most már tisztább látással magamra is vonatkoztatom a börtönt is megjár József pátriárka bizonyágtételét: „Ti rosszat terveztetek ellenem, de Isten terve jóra fordította azt...” (1Móz 50,20)

*Előadás a Vértanúink, hitvallóink konferencián, Budapesten, 2011. október 28-án.*